

5 Tijd voor een volgende stap: een gezamenlijke strategie

1. Inleiding

10 Monumentale kerkgebouwen nemen in de erfgoedwereld een bijzondere positie in: het is een van de
weinigste categorieën monumenten waarvan het grote merendeel van de gebouwen wordt benut voor
het oorspronkelijke gebruik en waarvan vele interieurs nog veelal in oorspronkelijke staat aanwezig
zijn.

15 Van de ca 4000 monumentale kerkelijke bouwen wordt het overgrote merendeel beheerd en gebruikt
door plaatselijke kerken, gemeenten en parochies. Deze zijn te typeren als vrijwilligersorganisaties
voor wie kerkgebouwen een belangrijk middel zijn, maar geen hoofddoelstelling.
Vele vrijwilligers houden zich in dit kader bezig met beheer van deze kerkgebouwen.

20 De bezinning op kerntaken in kerkgemeenschappen leidt ook tot een toenemend bewustzijn over de
kosten van gebouwen : zo wordt in de Protestantse Kerk in Nederland de vuistregel gehanteerd dat de
kosten van gebouwen niet boven de 25% van de totale begroting van een plaatselijke
(kerk)gemeente dienen te komen.

25 De monumentale kerkgebouwen staan onder druk: door stijgende kosten, dalende subsidies,
toenemende regelgeving en verminderd gebruik daalt het gebruik voor de oorspronkelijke functie en
dringen zich vragen op over vermindering van de exploitatielasten, breder (cultureel) gebruik,
overdracht van eigendom en als laatste afstoting gevolgd door herbestemming of sloop.

30 2. Recente ontwikkelingen

De nederlandse kerkgenootschappen ¹werken voor hun contacten met de overheid samen in het
Interkerkelijk Contact in Overheidszaken. In de commissie kerkelijke gebouwen van dit CIO (= CIO-
K) vindt onderling overleg en afstemming plaats t.a.v. de ontwikkelingen t.a.v. monumentale
35 kerkgebouwen en kloosters. ²

In 2008 vond het Jaar van het Religieus Erfgoed plaats. Dit jaar leverde naast veel aandacht en
activiteiten een Strategisch Plan voor het Religieus Erfgoed op, met als titel **“geloof in de
40 toekomst!”**.

Enkele van de *aanbevelingen* uit dit rapport zijn:

- Er moet een gezamenlijke agenda komen voor de toekomst van het religieus erfgoed (nr 6)
- Er moet gewerkt worden aan een gezamenlijke strategie voor de toekomst van het religieus
erfgoed (nr 7)

45 Enkele van de *actiepunten* luiden:

- Van alle betrokken partijen wordt de komende jaren een extra inspanning gevraagd voor de
instandhouding van het gebouwd religieus erfgoed (nr 4)
- Er moeten voldoende financiële middelen beschikbaar worden gesteld voor de instandhouding
van het RE (nr 5)
- 50 - Het Rijk dient de subsidiepercentages voor het monumentaal gebouwd RE te verhogen (nr 6)
- Vanuit de basis moeten krachten worden gestimuleerd om te komen tot een Nationale
Organisatie Kerkelijke Gebouwen (nr 7)

¹ 2 Joodse en 30 Christelijke kerkgenootschappen, zie www.cioweb.nl

² Over het onderwerp van het rondetafelgesprek liet CIO-K de discussienota “*voorkomen is beter dan genezen -
over de herbestemming van kerkgebouwen*” het licht zien (rond 2000) . Deze discussienota bevatte een eerste
verkenning van de vragen rondom (her)bestemming van kerkgebouwen.

55 In juni 2014 vond de start plaats van het project “**Nationale Agenda Religieus Erfgoed**” in de Sint Aegtenkapel in Amerfoort. Dit project op initiatief van RCE en OCW betrok een brede coalitie van partijen bij een actieve inzet voor een goede toekomst voor het religieus erfgoed.

60 De “agenda” van dit project, dat aan het einde van dit jaar zal worden besloten, omvat 7 agendapunten, te weten:

1. kerken en kloosters in voortgaand gebruik
2. gebruik, exploitatie en financiering
3. bedoelde en onbedoelde uitwerking van wet-en regelgeving
4. praktische handreikingen, training en scholing
- 65 5. tussentijd en toekomstperspectief
6. waarde in meervoud
7. communicatie: open kerken en kloosters.

70 De Nationale Agenda RE - en voorafgaande ontwikkelingen - heeft veel opgeleverd:

- bewustwording dat het vraagstuk van de toekomst van monumentale kerken en kloosters brede aandacht en inzet behoeft, discussie en gesprek
- bezinning en publicaties over concrete onderwerpen als voortgezet gebruik, breder gebruik, afstoten en herbestemming
- 75 - een groot aantal aandachtspunten dat concrete invulling en vervolg behoeft.

Dit alles vraagt om een gestructureerd vervolg na december 2015.

3. Concrete voorstellen voor een gezamenlijke strategie

80 **1. Rekening houden met (voortgaand) gebruik**

Bij het vinden van oplossingen en maatregelen ten behoeve van de toekomst voor het RE wordt rekening gehouden met het (voortgaand) gebruik van de monumentale
85 kerkgebouwen.

- Te onderscheiden zijn :
- a. oorspronkelijk of voortgaand gebruik
 - b. breder gebruik (naast a)
 - 90 c. geen oorspronkelijk gebruik meer; alternatief gebruik, herbestemming.

(zie verder bijlage 1).

2. Convenant

95 Er komt een convenant tussen overheden (rijk, provincie en gemeente) enerzijds en eigenaren/kerkgenootschappen anderzijds over het beleid (richting) t.a.v. religieus erfgoed in de komende 5 á 10 jaren. (kaderbepalingen).

Zo mogelijk worden ook landelijke erfgoedorganisaties bij de totstandkoming betrokken.

100 Om dit voor te bereiden wordt een taakgroep die uit deze geledingen wordt gevormd uit de volgende geledingen: RCE/OCW, IPO, VNG/FGM, kerkeigenaren/CIO-K, Catharijneconvent, vertegenwoordiger maatschappelijk middenveld, wetenschap.

De rijksoverheid neemt het initiatief tot convenant en taakgroep.

3. Kenniscentrum/expertisenetwerk

105 Instelling van een kenniscentrum/expertisenetwerk religieus erfgoed voor de komende 5 a 10 jaren.

Dit kenniscentrum krijgt o.a. tot taak:

- In kaart brengen van de omvang van het bestand aan (monumentale) kerkgebouwen en kloosters; (met gebruikmaking van bestaande gegevens oa. in rijksmonumentenregister)
- 110 - onderzoek naar de omvang, bruikbaarheid en kwalitatieve aspecten van de monumentale kerkgebouwen en kloosters op de huidige monumentenlijst (groter en minder groot cultuurhistorisch belang)
- Advisering van eigenaren van monumentale kerken en kloosters
- Bijdragen leveren aan de verdere invulling van het beleid inzake religieus erfgoed

115

4. Evaluatie financiële instrumenten: rekening houden met Religieus erfgoed

Bij de aangekondigde evaluatie van de nu bestaande financiële instrumenten wordt nadrukkelijk aandacht geschonken aan het religieus erfgoed in de verschillende fasen (oorspronkelijk gebruik, breder gebruik of herbestemming); in het bijzonder aan de
 120 meerkosten die verbonden zijn aan de cultuurhistorische elementen van een monumentaal kerkgebouw voor de (oorspronkelijke) eigenaar. Ook de hoogte van de eigen bijdrage van de kerkeigenaar (die soms niet is op te brengen) verdient aandacht in dit verband.

Bij een periode van bijv. 6 jaar aan bestendig gebruik (oorspronkelijk of breder) wordt een financiële ondersteuning van de instandhouding van de cultuurhistorische waarden geboden
 125 die past bij de situatie van het religieuze erfgoed .

5. Mogelijkheid van clustering en deskundigheidsbevordering

In het kader van clustering en deskundigheidsbevordering krijgen afzonderlijke monumentale kerkeigenaren de mogelijkheid om, met behoud van de eigendomssituatie, hun beheer en subsidieaanvragen te clusteren. Hiertoe worden 2 pilots ingericht (i.c. Noord-Nederland en
 130 Randstad/Zuid-Nederland).

6. Kerkenvisies

Het opstellen van regionale of lokale kerkenvisies kan een goed middel zijn om tot een afstemming tussen (gemeentelijke)overheid en kerkbesturen te komen. Deze kerkenvisies
 135 vergen een nadere uitwerking. Hierbij is samenwerking tussen kerkeigenaren, gemeenten en kenniscentrum gewenst.

7. Gemeentelijke monumenten

140 Een oplossing wordt gevonden voor de onverwachte aanwijzing van niet-beschermd kerkgebouwen tot gemeentelijk monument, wanneer een kerkbestuur plannen tot afstoting van dit gebouw heeft (herbestemming c.q. sloop).

Aandachtspunten zijn

- de (voor)bescherming van deze objecten op verzoek van belangenorganisaties (een
 145 mogelijkheid die bij rijksmonumenten al enige tijd geleden is geschapt),
- de mogelijkheid om – in overleg tussen kerkeigenaren en gemeenten - te komen tot een representatieve selectie (zoals eerder is gebeurd bij stations en postkantoren) van te beschermen moderne religieuze bouwkunst.

150 Utrecht, Jaap Broekhuizen , secretaris CIO-K;
 werkzaam bij Protestantse Kerk in Nederland

155 **Bij de beschouwing van de toekomst van monumentale kerkgebouwen zijn de volgende situaties/fasen te onderscheiden:**

1. monumentaal kerkgebouw in voortgaand (religieus) gebruik, in eigendom van parochie of kerkgemeente.

160 **Van belang zijn:**

- voldoende financiële subsidie voor instandhouding van de monumentale waarden van het gebouw (meerkosten)
- aandacht voor de vrijwilligersorganisatie die een kerkgemeenschap is ; facilitering bij
- 165 instandhouding monumentaal gebouw
- aandacht voor administratieve lastendruk

2. monumentaal kerkgebouw in breder gebruik

Naast kerkelijke activiteiten vindt ook cultureel gebruik plaats (NB: kan samenvallen met fase 1).

170 **Van belang:**

- punten genoemd onder fase 1
- ondersteuning bij bredere gebruik

In de protestantse visie op kerkgebouwen (geen permanent gewijde ruimte) is in het kader van breder gebruik veel, maar niet alles, mogelijk. ³

175 Daarbij komt dat de besluitvorming over wat mogelijk is in het kader van breder (cultureel) gebruik door de lokale kerkenraad/bestuur zelf wordt genomen. Het verdient aanbeveling dit vast te leggen in een zgn. "liturgisch plan" per kerkgebouw. ⁴

In de situatie van de monumentale protestantse kerkgebouwen doen zich verschillen voor per regio/provincie in:

- 180 - mate van kerkelijk gebruik
- mate van problemen bij financiële exploitatie
- omvang en typering van de aanwezige gebouwen (omvang, ouderdom, aantal)
- reeds aanwezige vangnet en ondersteuningsmogelijkheden (stichtingen oude prov. Kerken, stichtingen behoud kerkelijke gebouwen e.a.)

185

3. Verbreding draagvlak bij fase 1 of 2

Veel bewoners van dorpen of steden hechten aan de aanwezigheid van het monumentale kerkgebouw in hun dorp of stad. Ten behoeve van het verbreding van het (financiële) draagvlak kan een stichting Vrienden van de (dorps)kerk worden opgericht.

190 **4. Herbestemming**

Wanneer het oorspronkelijke kerkelijk gebruik beëindigd zal worden, komt de vraag naar een andere of herbestemming aan de orde. Een onderscheid dient gemaakt te worden tussen beschermde (rijks)monumentale kerkgebouwen en gebouwen zonder monumentenstatus.

195 Over het aantal monumentale kerkgebouwen op de rijksmonumentenlijst en hun monumentale waarde naar exterieur en interieur dient nader beraad plaats te vinden.

Bij de herbestemming van monumentale kerkgebouwen dient rekening te worden gehouden met de oorspronkelijke bestemming bij het bepalen van mogelijke herbestemmingsvarianten.

³ Zie verder "een protestantse visie op het kerkgebouw" discussienota van de Protestantse Kerk in Nederland, 2008.

⁴ Ontleend aan K. Doevendans "manifest religieus erfgoed: greep op kerkgebouwen".